

Considerații istorice privind persoana juridică

Historical survey on the concept of moral

Prof. univ. dr. Sevastian Cercel

Abstract

Nowadays accepted with no reserves by the doctrine and the jurisprudence, the concept of "moral person" is, in fact the result of an interesting evolution. In Roman law, the legal statute of associations was instaurated, and as well the system of previous authorization was imposed, through the *Law Iulia de collegiis*. In ancient Romanian law an important juridical activity is attested by historical documents as having been exerted by the ecclesial institutions, within the feudal Romanian states. This is why these formers may be seen as the main moral persons of their time. The Callimach Code, enforced in Moldavia from 1817 to 1865, stipulated, for the first time ever in Romanian law, a general regulation concerning the moral person. It was highly kindred to the one existing in the coeval Austrian Civil Code, chosen as a source of inspiration. The Romanian Civil Code, enforced since 1865, does not contain stipulations regarding the institution of the moral person. This was because, due to the adhesion to the French Civil Code, the general regulation existing through the Callimach Code was abandoned. Finally, the unitary regulation regarding the moral persons in private law is brought by the Law nr. 21 of February 5-th, 1924 on moral persons.

Cuvinte cheie: *persoană juridică; sistemul autorizării prealabile; reglementarea unitară a persoanelor juridice de drept privat.*

Key word: *moral person, system of previous authorization, unitary regulation of moral persons in private law.*

1. Preliminarii. Conceptul de *persoană juridică*, admis în prezent fără rezerve în doctrină și jurisprudență, este rezultatul unor transformări importante care s-au derulat pe o perioadă îndelungată, ale cărei etape vor fi punctate în cele ce urmează. Profesorul Matei B. Cantacuzino sublinia că rolul pe care individul l-a jucat în decursul timpului și îl joacă pe scena vieții sociale a fost cucerit și este menținut prin „colaborare” cu alții, iar nu izolat, prin „sinteze de nevoi și de puteri, familiale, comunale, teritoriale, economice sau profesionale”¹. De altfel, afirmarea personalității juridice a individului este „produsul unei lente și sângheroase cuceriri a vieții sociale”²; în prezent, noțiunea tehnico-juridică de „persoană fizică”

¹Matei B. Cantacuzino, *Despre libertatea individuală și persoanele juridice*, Ed. Cartea românească, București, 1924, p. 10, care arăta că „dreptul individual s-a născut și s-a dezrobuit sub scutul dreptului colectiv, spre a se putea utiliza puterea individuală autonomă în îndeplinire de funcțiuni sociale prin libera asociațiune și prin libera creațiune de așezăminte de utilitate publică. Acesta e învățământul ce ni-l dă istoria”.

²Matei B. Cantacuzino, *Elementele dreptului civil*, reeditat, Editura ALL, București, 1998, p. 44-45; a se vedea și C. Hamangiu, I. Rosetti- Bălănescu, Al. Băicoianu, *Tratat de drept*

exprimă fără dubi calitatea omului de a fi subiect de drept civil, iar prin simpla pronunțare a expresiei „persoană fizică” este subînțeleasă calitatea de subiect de drept civil a omului.

Noțiunile de *drept subiectiv* și de *persoană* în înțelesul juridic al termenului, chiar în situația în care se aplică individului, nu este „un adevăr de ordine naturală”, ci un concept juridic (*nomen intellectuale*), care corespunde unei realități sociale, dar care constă într-o relație pur intelectuală între „nevoile și puterile individului și normele juridice menite a le proteja, ale satisface și ale armoniza cu nevoile și puterile altora, și ale colectivității întregi”. După cum s-a spus, „sintezele de puteri și de interese individuale organizate”, ca origine și ca finalitate, ca mijloc eficient pentru individ de a-și cuceri și a-și manifesta autonomia, au avut și au, din perspectiva conceptului de drept subiectiv și de persoană, „precădere asupra individului izolat”³.

2. Persoana juridică în dreptul roman. Satul roman. Cea mai veche persoană juridică, cu un statut juridic bine conturat, este însuși *statul roman*, care avea patrimoniul său – *ager publicus, aerarium*-, primea moșteniri și avea debitori, iar modelul său a fost urmat în organizarea coloniilor și municipiilor. Pe de altă parte, fără a încerca să căutăm în dreptul roman sensul de astăzi al conceptului de persoană juridică este cert că dreptul clasic distingea deja între: grupările de persoane, *universitates personarum* (precum: societățile de bancheri, colegiile de preoți, confreriile) și *universitates bonorum* (stabilimentele și fundațiile, iar mai târziu, așezămintele pioase, mănăstirile, spitalele)⁴.

Pământurile provinciilor cucerite aparțineau statului roman cu titlu de „ogor public” (*ager publicus*) și dat în folosință particularilor care plăteau un impozit funciar (*vectigal*). De asemenea, prizonierii de război deveneau sclavi

civil român, vol. I, reeditat, Ed. ALL, București, 1996, p. 135-136. Gh. Beleiu, *Drept civil. Persoanele*, Universitatea din București, București, 1982, p. 22-23; I. Dogaru, *Drept civil român*, vol. I, Editura Themis, Craiova, 2000, p. 378

³Matei B. *Cantacuzino*, *Despre libertatea individuală și persoanele juridice*, Ed. Cartea românească, București, 1924, p. 9-10; în sensul că „persoana fizică” și „persoana juridică” sunt noțiuni juridice care nu exprimă neapărat o realitate naturală, ci „o construcție creată de știința juridică”, „un termen ajutător în înfățișarea stărilor de fapt relevante din punct de vedere juridic”, H. Kelsen, *Doctrina pură a dreptului*, traducere din germană de Ioana Constantin, Ed. Humanitas, 2000, p. 208-220.

⁴G. P. Petrescu, *Studiu asupra persoanelor civile, juridice sau morale*, București, 1894, pp. 15-33; Matei B. *Cantacuzino*, *Despre libertatea individuală și persoanele juridice*, pp. 14-21; A. Colin, H. *Capitant*, *Curs elementar de drept civil francez*, traducere de V. G. Cădere, I. Miloae, Monitorul Oficial și imprimăria statului, București, 1940, p. 850. Iosif I. *Christian*, *Teoria persoanei juridice*, Ed. Academiei, București, 1964, p. 49-65; Gh. Beleiu, *Drept civil. Persoanele*, p. 30; G. *Danielopolu*, *Explicațiunea Instituțiilor lui Justinian*, vol. I, București, Imprimeria Statului, 1899, p. 310-319, care arată că termenul *universitas* are în dreptul roman trei sensuri: a) o asociație de persoane cu caracter de persoană juridică, morală, acordat printr-o lege, un senatusconsult sau o constituție imperială; b) ansamblul de drepturi cuprinse într-un patrimoniu, precum moștenirea unei persoane, care este patrimoniul unui defunct atribuit moștenitorilor săi; c) reuniunea mai multor bunuri corporale – *universitas facti* (o turmă de oi, o herghelie de cai)

(*mancipia*) și intrau în proprietatea satului, care îi vindea (*sub corona vendere*) sau îi folosea pentru diferite munci (*servi publici*). *Populus romanus* participă la circuitul civil prin *aerarium*. Sub împărații a apărut alături de alături de *aerarium*, controlat de Senat, *fiscus*, care constituia o administrație a finanțelor publice supusă numai împăratului și a cărei importanță a crescut pe măsura dezvoltării puterii împăratului și a decăderii Senatului (sub Dioclițian se pare că *aerarium* este absorbit în întregime de *fiscus*). Spre deosebire de *res publicae populi romani*, *fiscus res privata*, era *res familiaris* a împăratului⁵.

3. *Lex Iulia de collegiis*. Există în dreptul roman anumite corporații (precum *sodalitates*), ale căror origini sunt foarte vechi și care puteau fi constituite liber, fără a exista vreo reglementare care să limiteze funcționarea lor, dar și fără a avea personalitate juridică distinctă de a membrilor săi⁶. Pe de altă parte, *colegiul* servea unor interese mai largi (organizarea serviciului divin, apărarea unor interese profesionale) iar dispariția unor membrii nu afecta existența sa. Importanța lor socială și politică determină intervenția statului care prevede un mod de autorizare, ce permite asocierea și acordă personalitate colegiului. Implicarea lor în diferite probleme, de multe ori în competiție cu interesele statului, atrage chiar dizolvarea lor, în timpul lui Cicero (anul 64 î.e.n.), pentru a fi restabilite după scurt timp (anul 58) și iar dizolvate în timpul lui Cezar (cu excepția celor *antiqui et legitima* ale preoților și funcționarilor). În fine, *Lex Iulia de collegiis* instituie statutul legal al asociațiilor și impune *sistemul autorizării prelabile*, orice asociații fiind obligată să obțină o autorizare specială (în caz contrar era *illicita collegia*), cu excepția colegiilor religioase. Această autorizare avea la început un caracter prelabil și expres, dar printr-o evoluție lentă primește un caracter implicit, ajungând o autorizare tacită (în secolul al III-lea pare a fi generalizată autorizarea tacită).

4. *Universitates personarum*. În domeniul dreptului privat, ideea de unitate corporativă se accentuează prin introducerea conceptului de *universitas personarum* prin care dreptul roman recunoaște calitatea de subiect de drept colegiului însuși, privit ca unitate corporativă distinctă de pluralitatea membrilor individuali, care la un moment dat compun gruparea⁷. Se distinge între *universitas*

⁵Valentin Georgescu, Curs de drept roman. Proprietatea, Cernăuți, 1937, p. 444-447, care arată că domeniile imperiale sunt o parte din terenurile care sub Republică ar fi aparținut poporului roman sub formă de *ager publicus*, dar care, cu începere de la August, devin domenii imperiale, formând *fiscus Caesarius*; alături de *fiscus* împăratul are un *patrimonium*, bunurile sale private, provenite din moștenir, confiscări etc.

⁶*Societas* a rămas o formă de contract între comoștenitori și, în general, între persoane fizice care au dobândit o coproprietate, iar moareta oricărui societar atrăgea dizolvarea societății. G. P. Petrescu, Studiu asupra persoanelor civile, juridice sau morale, p. 24, care arată că, spre exemplu, colegiul artizanilor este opera sabinilor și etruscilor; colegiul pontifilor avea un însemnat rol politic; existau mai multe colegii ale artizanilor: *tibicines*, *aurifices*, *aerarii*, *tignarii*, *tinctorii*, *sutores*, *figuli*. Cu acordul stăpânului, chiar și sclavii puteau fi primiți în anumite colegii („servos quoque licet in collegio tenuiorum recipi volentibus dominis”, Dig., 47, 22, 3, 3, De collegiis), D. Tudor, Istoria sclavajului în Dacia romană, Ed. Academiei, București, 1957, p. 154-155.

⁷M. B. Cantacuzino, Despre libertatea individuală și persoanele fizice, p. 16.

și *singuli*, iar textele afirmă despre *collegium* ceea ce afirmau despre *ereditas* („*Personae vice fungitur*”. „*Pesonae vicem sustinet*”). Personalitatea corpului unitar este distinctă de pluralitatea membrilor corporației, iar din punct de vedere patrimonial, asociația avea bunuri distincte de cele ale membrilor săi. *Colegiile* erau asociații înființate prin voința liberă și în interesul membrilor, iar *universitas*, ca personalitate distinctă, era concepută în vederea realizării acestor interese colective și în puterea pluralității de voințe individuale, care determinau scopul asociației și mijloacele juridice de realizare și elaborau statutul acesteia, în limitele dreptului. Conceptul unitar de *universitas* apare ca un procedeu juridic de coordonare și de armonizare a voințelor membrilor asociației, iar „voința comună” se manifestă prin procedeu „majoritar” („*quod maior pars curiae efficit, pro eo habetur ac si omnes egerit*”- L. 19 D. 50.1) sau prin funcționarea „organului reprezentativ” al pluralității („*municipii intelliguntur scire quod sciant hi quibus summa reipublicae comuna est*” – Papinian, L. 14 D. 51.1). *Colegiile* aveau o organizare asemănătoare cu cea a comunelor orașenești și erau administrate de persoane fizice alese potrivit statutului de funcționare, iar capacitatea lor procesuală era reglementată „*ad exemplum Reipublicae*”⁸.

Conceptul de *universitas* susține ideea de unitate corporativă pentru satisfacerea intereselor generale ale membrilor asociației, potrivii scopului unitar asumat, și permite colegiilor să *dobândească* bunuri. În privința transmiterilor cu titlu oneros sau a dobândirilor prin uzucapiune, dificultatea prevedea din formele solemne sau din necesitatea unui „*animus possidens*”, incompatibile cu pluralitatea neindividualizată de voințe. Soluția a fost dată de noțiunea de „intermediar”, mai întâi prin persoana unui *servus comunis* (ca în situația dobândirii în favoarea unui *infans*), iar mai târziu prin organul de conducere al colegiului („*Sed hoc jure utitur ut et possidere et uzucapare muncipes possint, id que eis et per servum et per liberam personam adquiratur*” - Ulpian, L. 7. D. 41.2). În privința dobândirii cu titlu gratuit, în special prin testament, dificultățile persistau în timpul lui Iustinian, mai ales cu privire la desemnarea asociației ca moștenitor, pentru că noțiunea de continuare a personalității defunctului presupunea o transmitere de la individ la individ („*Collegium, si nullo speciali privilegio subnixum sit, haereditam capere non pose, non dubium est*” - L. 8 C. Iust. II. 94). Excepția este dată de corporațiile privilegiate, în special fundațiile „*piae causae*”.

Colegiile încetau să mai existe, *exempli gratia*, când scopul pentru care au fost create fusese atins, când desfășurau o activitate contrară ordinii publice, ori prin scăderea numărului de membrii sub necesitățile minime. În acest sens, s-a păstrat o interesantă tăbliță cerată găsită la Alburnus Maior (Roșia Montană), care

⁸ I. Christian, op. cit., p. 62; „*quibus autem permissum est corpus habere collegii... proprium est ad exemplum Reipublicae res haberes communes, arcam comunem et actorem*” (Gaius, Dig., 3, 4, 1, 1); „*Universitatis sunt, non singulorum, veluti quae in civitatibus sunt theatra, et stadia et similia, et si qua alia sunt communia civitatum*” (sunt ale universității, iar nu ale fiecăruia din membrii care alcătuiesc universitatea, de exemplu teatrele, străzile și alte asemenea ce se găsesc prin cetăți, Marcian, Instituțiile, 6, 1, *De rerum divisione*) – G. Danielopolu, op. cit., p. 312.

amintește de dizolvarea unui colegiu funerar: colegiul credincioșilor zeului Iupiter Cernenus care, percepând anumite taxe, putea oferi familiilor membrilor săi anumite ajutoare în caz de deces. Conducerea colegiului aduce în ziua de 9 februarie 167 la cunoștința tuturor că, deoarece din 54 de membri rămăseseră numai 17, care nu-și mai plăteau cotizațiile, asociația încetează să mai existe. Cu această ocazie, fondurile s-au împărțit membrilor colegiului, iar magistrul acestuia (*magister collegii*) și-a reținut cauțiunea cu care garantase buna administrare a fondurilor asociației (*et cautionem suam, in qua eis cauerat, recipisset*)⁹.

5. Fundația în dreptul roman. Ceea ce caracterizează fundația este *afectarea* unui patrimoniu în vederea unui interes colectiv (general), diferit de interesul autorului/autorilor acestei operațiuni juridice. La început fundația era un *act juridic civil*, o donație sau un legat cu sarcini (*sub modo*), care nu dădea naștere unui subiect de drept. Scopul lor inițial a fost cultul funerar (pentru a nu fi uitat, donatorul sau testatorul impunea sarcina unor prestații periodice, în general, privind ajutorarea unor persoane nevoiașe), iar originea lor pare a fi grecească. Important este că afectarea patrimoniului corespunde unei *anumite* categorii de beneficiari (copii abandonați, persoane în vârstă etc.).

Deosebirea esențială dintre colegiu și fundație este dată de faptul că, dacă în *collegia* decide „*voința comună*” a membrilor grupului, în cazul fundației predomină „*voința autorului*”, voința întemeietoare a scopului și a patrimoniului fundației. În consecință, în *collegia*, ca și mai târziu în breslele sau societățile moderne, asociații au un rol activ și participă la puterile asociației, corespunzător scopului permanent a acesteia; dimpotrivă, în fundație beneficiarii așezământului au un rol pasiv, ei profită de scopul funcțional al persoanei juridice și trebuie să accepte mereu obiectivul stabilit de fondator.

În dreptul roman, sub înrâurirea ideilor creștine, stabilimentele religioase se dezvoltă. Dacă până la edictul de la Milano (dat în anul 313 de împărații Constantin și Licinius) comunitățile creștine erau organizate, de regulă, sub forma *colegiilor sărăcimii*, iar patrimoniul lor era alcătuit din donațiile sau legatele credincioșilor („fundațiile indirecte”), de aici înainte ele erau înființate *direct* prin efectul unor asemenea donații, iar fundația bisericească devine treptat o persoană juridică foarte importantă („*fundația directă*”)¹⁰. La început, în constituirea unei biserici sau mănăstiri, cu toată ideea de închinare către divinitate a bunurilor respective, fundația nu se delimitează de noțiunea de asociație de credincioși. Distincția este mai accentuată în *piae causae* privite ca așezăminte autonome

⁹V. Hanga, în *Istoria dreptului românesc*, vol. I, Ed. Academiei Române, București, 1980, p. 104; D. Tudor, op. cit., loc. cit.

¹⁰M. B. Cantacuzino, *Libertatea individuală și persoanele juridice*, p. 20-21; G. P. Petrescu, op. cit., p. 30-31; I. Christian, *Teoria persoanei juridice*, Ed. Academiei, București, 1964, pp. 68-71; în edict se arată că, dezbătând toate cele de interes pentru securitatea publică (*que ad commendam et securitatem publicam pertinent*) s-a socotit să se dea creștinilor și tuturor puțința de a urma în mod liber religia pe care ar voi-o fiecare (*ut daremus omnibus liberam potestatem sequendi religionem quam quisque voluisset*); pentru relația bisericii cu statul roman, I. N. Floca, *Drept canonic ortodox, legislație și administrație bisericească*, vol II, Ed. Institutului biblic și de misiune al B.O.R., București, 1990, p. 291-303.

înființate la inițiativa unui particular, când elementul esențial devine personificarea așezământului și a patrimoniului care îi este afectat. Textele romane arată clar că aceste *fundații* erau subiecte de drept de sine stătătoare în virtutea voinței autorului și independent de vreo autorizare a statului. Episcopul are asupra acestor așezăminte o anumită autoritate, împărțită cu „*praeses provinciae*”, fără însă ca *piae causae* să fie privite ca simple organe ale bisericii sau ale administrației locale.

Pe de altă parte, bisericile și mănăstirile sunt privite ca subiecte de drept de sine stătătoare și pot primi, fiecare în parte, orice donație sau legat (mănăstirile capătă autonomie față de episcop începând cu secolul al VI-lea)¹¹. Statul poate, ca și particularii, să facă diferite donații, dar nu se poate amesteca în administrarea bunurilor ecleziastice, indiferent de originea lor. Pe lângă așezămintele religioase se înființează, încă de la sfârșitul secolului al IV-lea, spitale, orfelinate, ospicii.

6. Persoana juridică în vechiul drept românesc. Așezămintele bisericesti. Documentele istorice consemnează o activitate juridică importantă a *așezămintelor bisericesti* în statele feudale românești, așa încât pot fi considerate principalele persoane juridice ale timpului¹². Există documente originale privind legate, donații, vânzări-cumpărări, schimburi, diferite privilegii și întăriri de drepturi patrimoniale, diverse acțiuni cu caracter patrimonial în care bisericile și mănăstirile apar ca subiecte de drept de sine stătătoare.

Calitatea de persoană juridică a așezămintelor bisericesti este consfințită de vechile legislații românești. Astfel, în Cartea românească de învățătură, tipărită la mănăstirea Trei Ierarhi din Iași în 1646, din porunca lui Vasile Lupu, precum și în Îndreptarea legii tipărită la 1652 la Târgoviște, din porunca lui Matei Basarab, sunt

¹¹N. Milaș, Dreptul bisericesc oriental, traducere de D. Cornilescu și V. Radu, București, 1915, p. 427-428; pentru dreptul de proprietate al bisericii, I. N. Floca, Drept canonic ortodox, legislație și administrație bisericească, vol I, Ed. Institutului biblic și de misiune al B.O.R., București, 1990, p. 459-482; Justinian prin legea din 20 octombrie 530 (Cod. I, 26) reluată mai târziu prin Novela 131 cap. 9 din 18 martie 538 arată cum trebuie să se procedeze în situația dispozițiilor testamentare în favoarea lui Hristos, unui sfânt sau săracilor; în Digeste se arată expres: „este permis a se întruni în scop religios, cu condiția de a nu contraveni la ordice publică” (Dig. 47.22.2.2.);

¹²G. P. Petrescu, Studiu asupra persoanelor civile, juridice sau morale, București, 1894, pp. 37-45, care arată că pentru constituirea fundațiilor religioase nu erau impuse condiții de formă, fiind tradițional, din timpul lui Justinian, că mănăstirea se înființează numai cu știrea arhierului; mai mult, autorul arată situația Bibliotecii studenților, înființată de regele Carol I, în 1891, cu ocazia aniversării a 25 de ani de domnie, care donează 1, 5 milioane lei acesteia, fără nicio o formă și numai prin simplul fapt al donației către Ministerul Cultelor („simpla înființare implică aprobarea”); I. Floca, Vl. Hanga, G. Cronț, V. Șoprota, în Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 367-376; pentru organizarea statelor feudale românești, Elena Tereza Chilor, Istoria dreptului românesc, Ed. Universitaria, Craiova, 2002, p. 56-95; I. Christian, op. cit., p. 74-78. Este cunoscut obiceiul domnilor de a construi și înzestra mănăstiri: Cozia este zidită în 1388 și înzestrată de Mircea cel Bătrân; Neagoie Basarab zidește mănăstirea de la Curtea de Argeș; în Moldova, Alexandru cel Bun zidește mănăstirile Moldovița și Bistrița, iar Ștefan cel Mare ridică, după fiecare bătălie, un lăcaș de închinăciune, înzestrat cu sate întregi și moșii.

reglementări privind condițiile de întemeiere a unor biserici și mănăstiri, dar și anumite aspecte de apărare a proprietății acestora. În sobornicescul hrisov al lui Alexandru Mavrocordat, domnul Moldovei din 28 decembrie 1785, prin care sunt oprite daniile făcute „de către cei săraci și de starea de jos la cei mai bogați și puternici”, se prevede că donațiile sunt permise când sunt făcute mănăstirilor și bisericilor, dispoziție care va fi cuprinsă, mai târziu, în codicele lui Andronache Donici (capitolul XXIV, art. 12)¹³.

Statutul de drept civil al mănăstirilor și bisericilor este însă reglementat sistematic în Codul Calimach, care consacră personalitatea lor juridică printr-o serie de norme prin care reglementează condițiile de existență și conținutul capacității civile a așezămintelor bisericești (art. 17: „Privileghiile pământului, a mănăstirilor, a bisericilor, a clericilor și a boerilor se socotesc drituri, ca și alte drituri cuprinse în codica aceasta”).

După adoptarea Legii din 17 decembrie 1863 privind secularizarea averilor mănăstirești, s-a discutat dacă mănăstirile mai sunt persoane juridice¹⁴. După ce, mai întâi, a considerat că, prin secularizare, mănăstirile au pierdut personalitatea juridică, Curtea de Casație a admis prin decizia nr. 269 din 21 septembrie 1894 că își păstrează calitatea de subiecte de drept. În doctrină s-a arătat că în situația persoanei morale nu este suficient că îi sunt confiscate bunurile pentru ca ea să înceteze a exista, ci este necesar a-i ridica și personalitatea, cum s-a procedat în Franța, unde după secularizarea bunurilor ecleziastice, prin decretul din 2 noiembrie 1789, au fost adoptate alte decrete pentru ridicarea personalității congregațiilor¹⁵.

7. Breslele. La rândul lor, *breslele și ghidele* aveau personalitate juridică și cuprindeau meseriașii din numeroase și variate câmpuri de activitate. Ele erau

¹³Cartea românească de învățătură (1646), ediție critică, Ed. Academiei Române, 1961; Îndreptarea legii -1652, Ed. Academiei Române, 1962 - galva 116-117 arată că „nimenea să nu zidească mănăstire fără voia arhiereului carele iaste întru eparhia lui locul acela”; Sobornicescul hrisov-1785, 1834, 1839, ediție critică, Ed. Academiei Române, București, 1958; Manualul juriidc al lui Andronaghe Donici, ediție critică, Ed. Academiei Române, București, 1959

¹⁴D. *Alexandresco*, Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil român, tom. I, partea I, București, 1926, p. 436-440, care susține pierderea personalității.

¹⁵P. *Negulescu*, Tratat de drept administrativ român, vol. I, cartea I-a, ed. a III-a, Tipografiile Române Unite, București, 1925, p. 292-295. În Franța, măsurile restrictive privind congregațiile religioase și fundațiile încep prin ordonanța din 1666 care impune ca pentru constituirea acestor comunități să se obțină „*lettres partentes*”. Din 1749 (edictul lui d' Aguesseau) este interzis orice legat direc sau indirect care are ca scop înființarea unui așezământ nou, iar comunitățile religioase existente sunt supuse unei prealabile autorizații a statului pentru orice dobândire oneroasă sau gratuită de bunuri imobile. În plus, congregațiile religioase sunt aspru criticate, considerate inutile și incapabile să-i ajute pe nevoiași, iar caracterul perpetuu al afecțiunii bunurilor pare să ridice dificultăți imposibil de înlăturat cu privire la executarea voinței fondatorilor. Sub influența acestor idei fundațiile religioase dispar în Franța, în lupta republicii franceze împotriva bisericii, în secolul al XIX-lea - M. B. *Cantacuzino*, Despre libertatea individuală, p. 27-28.

conduse de adunarea generală a meșterilor, care alegea anual „stărostia” (curatela), compusă din trei membrii „întărită de guvern și prezidată de cel mai bătrân dintre cei trei, care se numea staroste”¹⁶. Curatela avea cancelarie, registre, arhivă și personal necesar funcționării, fiind competentă să judece procesele dintre membrii săi privind disciplina sau specialitatea corporației respective, dar și litigiile cu terții privind fraudele, falsificarea, nepriceperea sau neexecutarea la timp a angajamentelor luate de meseriași, ori practicarea profesiei fără autorizația curatelei. Chiar dacă breslele nu sunt menționate în vechile legislații românești (Vasile Lupu, Matei Basarab), sunt reglementate în Codul Calimach (art. 15 „Așezările ce se fac între bresle sau între alte obști, spre a lor bună orânduială și folos, vor avea între ele putere legiuită, dacă cercându-se și găsiindu-se cu cale, se vor întări de cătră stăpânire”) și în Regulamentul organic.

8. Persoanele juridice în Codul Calimach. Pentru *prima dată* în dreptul român, Codul Calimach, în vigoare în Moldova din 1817 până în 1865, a prevăzut o *reglementare generală* a persoanei juridice, foarte asemănătoare (nu identică) cu aceea din Codul civil austriac, după care s-a inspirat¹⁷. Cele două coduri pornesc de la realitatea socială a *asocierii persoanelor*, care poate fi conformă cu legea și deci permisă sau poate fi potrivnică securității, ordinii publice sau bunelor moravuri și deci interzisă. Când este permisă, asocierea poate îmbrăca forma fără personalitate juridică¹⁸ sau forma (superioară) cu personalitate juridică.

În acest sens, art. 38 C. Calimach (art. 26 Codul austriac) prevedea: „Driturile mădularilor unei tovărășii iertate încât privesc către tovărășia sa se hotărăsc prin tocmeală sau prin scopul tovărășiei; iar încât aceste tovărășii privesc către alții ce nu sunt din aceeași tovărășie, după regulă, se împărtășesc de aceleași drituri pe care îndeosebi le câștigă fiecare persoană”; art. 41 C. Calimach prevedea: „*Neertatele tovărășii*, atât cu privire către însuși ale lor mădulari, cât și către alții, sunt depărtate de la politiceștile drituri, ca niște nevrednice de împărășirea lor”; art. 42 „*Neertate tovărășii* sunt acele cu hotărâri oprite de legi sau care vederat sunt împotrivoare obșteștii siguranți sau a bunelor obiceiuri sau a moralului”. Codul vorbește clar de persoana morală și are în vedere două categorii distincte de raporturi juridice: art. 39 prevede: „*La ertata tovărășie se păzesc două feluri de*

¹⁶P. Petrescu, Studiu asupra persoanelor civile, juridice sau morale, p. 46, care arată că existau 28 de bresle (isnafuri) care se împart în două mari categorii: a) meseriașii și industriașii; b) comercianții cu amănuntul și cu ridicata (precum: a postăvarilor, a olarilor, a dulgherilor și zidarilor, a tăbăcarilor și a arășitorilor, a șelarilor, a bărbierilor etc.); fiecare „corporațiune era o persoană juridică”.

¹⁷Andrei Rădulescu, Izvoarele Codului Calimach, București, 1927, p. 15-20.

¹⁸Codul Calimach reglementa în art. 1563-1607 „contractul tovărășiei averilor”: „tocmala prin care două sau mai multe persoane se alcătuiesc ca să se unească numai ostenele sau și lucrurile sale, spre comun folos al lor, se numește tovărășie negușitorească”. Legiuirea Caragea, în cap. XIV, „Pentru tovărășie”: „un fel de obștire și se zice când doi inși sau mai mulți tocmindu-se, vor pune toți câte atât cu care să negușătorească împreună, având deobște și câștigul și paguba”; L. P. Marcu, în Istoria dreptului românesc, vol. II, partea I, responsabili de volum D. Floroiu, L. P. Marcu, Ed. Academiei Române, București, 1984, p. 246-247.

legiuite legături: a) legătura *cea din lăutru*, adică a tovarășiei în deosebit către fieștecare mădulariu a ei, sau a unui singur mădulariu către întreaga tovarășie și a fieștecăruia dintre lele, unul către altul; și b) legătura *cea din afară*, adică a tovarășiei către alții, ce nu sunt din mădularile ei”; iar art. 40 dispune: „O asemenea tovarășie se socotește către stat ca o singură persoană și se numește persoană moralicească, spre deosebire de cea firească, pentru că toate mădularile ei au tot aceleași drituri și tot aceiaș stare politicească”.

În ce privește *diferitele forme* de persoane juridice, Codul Calimach le enunță în câteva texte, astfel: art. 15 - *breslele* și „*alte obștimi*” (acest articol prevede și principiul autorizării prealabile din partea statului); art. 17 – mănăstirile și bisericile; art. 379 – *statul, societățile, mici și mari*, „precum sunt negustoreștile tovarășii, breslele meșterilor, mănăstirile, bisericile”; art. 382 vorbește despre „*avere a statului*” (veniturile poștilor, a vămii, moșiile stăpânirii, băile, ocnille dăjdiile ș.c.l.”); art. 383 vorbește despre averea „*obștimii*” în sens de patrimoniu al comunei (urbane sau rurale); art. 385 vorbește de „*lucrurile țării și obștimii*”. De asemenea, în capitolul „Pentru uzucapie și pentru prescripție” (din Partea a III-a, „Pentru înmărginirile ce privesc către dritul persoanelor împreună și a lucrurilor”) există dispoziții care prevăd că uzucapiunea și prescripția se aplică și „asupra bisericilor, asupra obștimilor și a altor persoane moralicești, cum și asupra caselor de averi publice”(art. 1909)¹⁹. Se observă un statut de drept civil pentru persoanele juridice, diferit de cel al persoanelor fizice, când se admite că pot fi reglementate în mod osebit, prin „hrisoave”, „câștigarea, păstrarea și mutarea la alții” a „lucrurilor țării și obștimii” (art. 385), dar și prin normele pentru uzucapiune și prescripție pentru persoanele morale.

9. Persoanele juridice în dreptul român după adoptarea Codului civil.

Codul civil român nu cuprinde dispoziții privind instituția persoanei juridice, pentru că, prin receperea Codului civil francez, se renunță la reglementarea generală care existase în Codul Calimach. În Franța, deși Revoluția de la 1789 a proclamat principiul *libertății de asociere*, i-a adus drastice limitări, fiind celebră legea Chapelier din 17 iunie 1791 care interzice orice asociație profesională, considerându-se că o asemenea grupare este incompatibilă cu libertatea individuală și puterea statului, singurul apărător al interesului general.

Ideea era de a nu admite nicio grupare intermediară între individ și stat, colectivitatea urmând a fi reprezentată numai de „poporul suveran”. Realitatea era că numeroase corporații (considerate a avea „mâna deschisă pentru a dobândi și moartă pentru a înstrăina”) acumulasera averi impresionante, iar prin forța lor economică erau un pericol public. De aceea, toate persoanele de „mână moartă”, religioase și laice, au fost desființate, iar bunurile lor atribuite statului²⁰. Această

¹⁹ „Cele nemișcătoare publice lucruri și cele bisericicești și mănăstirești, cum și a ospitaliilor și altor de obște folositoare case, precum și cele particulae ale stăpânitorului și a orașelor, se dobândesc prin uzucapie în termen de patruzeci de ani, iar cele mișcătoare în termen de trei ani” (art. 1936).

²⁰ A. Colin, H. Capitant, Curs elementar de drept civil francez, București, 1940, pp. 853-855, nr. 638; Fr. Terré, D. Fenouillet, Droit civil. Les personnes. La famille. Les incapacite,

concepție apare și în dispozițiile codificărilor napoleoniene care consideră principiul libertății de asociere periculos pentru puterile publice. Codul civil francez nu reglementează persoana juridică, iar Codul penal stabilește că dreptul de asociere nu se poate exercita numai cu autorizație administrativă; în lipsa acestei autorizații, asociația era ilicită și membrii ei riscuau sancțiuni penale (art. 291, abrogat prin Legea din 1 iulie 1901). Mai mult, prin simpla autorizare, asociația nu dobânda personalitate juridică, așa încât nu avea posibilitatea să dobândească ori să posede bunuri. Ea poate dobândi drepturi decât prin *recunoașterea utilității sale publice*, acordată în mod excepțional numai asociațiilor vechi, care aveau un anumit capital, la cerere, printr-un *decret* emis după avizul dat de Consiliul de Stat.

Prin receptarea reglementărilor franceze este abandonată reglementarea generală a persoanei juridice care existase în Codul Calimach, iar Codul civil român cuprinde puține dispoziții privind această instituție. Astfel, în capitolul III, „Despre bunuri în raportul lor cu cei care le posedă”, art. 475-479 (Cartea II, Titlul I), menționează *statul și domeniul public*; de asemenea, cu privire la *durata uzufructului* art. 559 arată că „uzufructul care nu este acordat particularilor *nu poate trece peste treizeci de ani*”. În materia „capacității de a dispune sau de a primi prin donație între vii sau prin testament”: art. 811 prevede: „Dispozițiile între vii sau prin testament, făcute în favoarea ospiciilor, săracilor dintr-o comună, sau stabilimentelor de utilitate publică, nu pot avea efect decât de sunt autorizate prin ordonanțe domnești în urma avizului Consiliului de Stat” (art. 910 C.civ. fr.); art. 817 impune: „Donațiunile făcute persoanelor morale nu pot fi acceptate decât prin ordonanță domnească, dată în urma avizului Consiliului de Stat” (art. 937 C.civ. fr.)²¹.

10. Societățile comerciale. Dacă societatea civilă, reglementată în art. 1491-1531 C.civ., nu avea personalitate juridică, societățile comerciale au primit această personalitate. Primul nostru cod comercial a fost întocmit, după modelul Codului comercial francez din 1807, în Muntenia în anul 1840, iar prin efectul legii din 1864 el a devenit aplicabil și în Moldova. În anul 1868 un regulament special a fost introdus pentru societățile anonime, care putea să se înființeze numai la propunerea ministrului comerțului, cu aprobarea domnitorului dată cu avizul Consiliului de Stat. Acest sistem este schimbat prin Codul comercial din 10 mai 1887, care prevedea că societățile în comandită pe acțiuni și societățile anonime pe acțiuni se pot înființa cu autorizarea tribunalului, după avizul Camerei de comerț (privind utilitatea întreprinderii, moralitatea fondatorilor și administratorilor,

Dalloz, 1996, pp. 201-203, nr. 250-251; G. P. Petrescu, op. cit., p. 50-52.

²¹Potrivit art. 10 din Legea nr. 21/1924, abrogată prin OG nr. 26/2000, persoanele juridice de drept privat fără scop lucrativ (asociații și fundații), nu puteau primi liberalități decât cu autorizație prealabilă. Pentru capacitatea persoanei juridice de a primi o donație în prezent, *Fr. Deak*, Tratat de drept civil. Contracte speciale, Ed. Universul Juridic, București, 2001, p. 129-130. În fine, unele dispoziții privind persoana juridică erau în legătură cu ipotecile legale (art. 1753 și 1768) și prescripția (art. 1844 și 1845); a se vedea, pentru ipoteca legală, *C. Stătescu, C. Bîrsan*, Drept civil. Teoria generală a obligațiilor, ed. a III-a, Ed. All Beck, București, p. 418-420.

exactitatea inventarului și estimării bunurilor aduse în societate). Practic, sistemul autorizării persoanei juridice de drept comercial a fost înlocuit cu *sistemul verificarea* îndeplinirii condițiilor legale (sistemul recunoașterii).

În această perioadă se dezvoltă persoanele juridice de drept public care îndeplineau scopuri economice, precum: Casa de depuneri și consemnațiuni creată prin Legea din 3 august 1876; prin legea din 16 ianuarie 1880 „se înființează pentru România o Casă de economi ca institut de stat”. Sunt constituite ca societăți anonime pe acțiuni: calea ferată în 1871; Banca Națională, prin Legea din 17 aprilie 1880; Loteria de stat, prin Legea din 13 iulie 1906 etc.

11. Persoanele juridice de drept privat în perioada 1865-1924. Până în anul 1924 nu există o reglementare generală a persoanelor morale, așa încât, lăsând la o parte așezămintele bisericesti a căror personalitate juridice este recunoscută de instanțe, după cum am văzut, posibilitatea particularilor de a constitui persoane juridice este recunoscută, mai mult sau mai puțin, de jurisprudență.

Se sublinia că legiuitorul român a instituit sistemul *concesiunii legale*, în care personalitatea juridică, fiind considerată o emanație directă a voinței statului, este acordată prin lege, care stabilește limitele personalității și o poate ridica. Sistemul concesiunii legale presupune fie *legi individuale*, care intervin în fiecare caz în parte, fie *legi generale*, care stabilesc condițiile ce trebuie îndeplinite pentru a dobândi această personalitate. Dacă în Franța legea din 1 iulie 1901 stabilea că asociațiile dobândesc personalitate juridică dacă îndeplinesc anumite formalități de publicitate²², ceea ce a produs o renaștere a spiritului de asociere, în România o asemenea reglementare întârzia. În aceste condiții, se considera că numai voința statului exprimată prin lege specială creează personalitatea juridică, așa încât niciun alt organ al statului, în afara legiuitorului, poate exprima această voință. Cu toate acestea, printr-un decret al guvernului român din 13 decembrie 1901 se recunoaște societății grecești „*Olimpicelor*” personalitatea juridică și este autorizată să primească (art. 811 și 817 C.civ.) un legat al defunctului *Zappa*²³.

Curtea de Casație decide, cu valoare de principiu, că persoanele morale se deosebesc prin natura lor de cele fizice, deoarece sunt niște *ficțiuni*, așa încât își dobândesc personalitate și existența prin *recunoașterea specială* a Statului; „acest principiu a fost consacrat și de C. Calimach și de alte legi, de vreme ce orice instituție poate fi înființată numai printr-un hrisov domnesc, prin care i se

²²A. Colin, H. Capitant, op. cit., p. 855-857; A. Teodorescu, Tratat de drept administrativ, vol. I, ed. a III-a, Institutul de Arte Grafice „Eminescu”, București, 1929, p. 180-185.

²³Doctrina reclamă încălcarea principiilor sistemului concesiunii legale, considerat a fi singurul admis de legiuitorul român, V. Ursianu, Afacerea Zappa și decretul guvernului român din 13 Decembrie 1901, în Dreptul, 1902, p. 53-61; C. G. Dissescu, Care este condiția juridică a persoanelor morale în România? Decretul guvernului român din 13 decembrie 1901, în Dreptul, 1902, p. 17; decretul prevedea în art. II: „Comisiunea numită a legatelor sau Olimpicelor este recunoscută numai pentru acest caz special ca persoană morală și este autorizată a primi legatul lăsat în favoarea ei prin testamentul decedatului Evanghelie Zappa în cazul când autoritățile judecătorești române i-ar recunoaște dreptul la acest legat. Numita comisiune își va exercita drepturile în limitele prescrise de legile Statului român, respectând în special dispozițiile art. 7 din Constituție”

recunoaște personalitatea sa ca persoană morală”²⁴. Într-o cauză a comunității elene din Galați, curtea a statuat, dimpotrivă, că sub imperiul Codului Calimach simpla voință a particularilor putea să determine înființarea unei persoane morale, precum o fundație pioasă ori o corporație, fără concursul statului și fără necesitatea vreunei autorizări, pentru că autorizarea statului era necesară numai în privința corporațiilor neertate, care erau oprite de legi sau contrare ordinii publice ori bunelor moravuri.

În fine, Curtea admite, în cunoscutul proces Otetelișanu- Calinderu că un testament prin care se instituie obligația de a înființa o persoană morală este valabil²⁵. În speță, prin testamentul din 1876 Ion Otetelișteanu a lăsat toată averea imobiliară, în uzufruct, soției sale Elena născută Filănescu, sub condiția ca, după moartea sa, toată averea să fie folosită pentru înființarea unui institut perpetuu de fete române, cărora să li se dea o educație de bune mame de familie și o dotă de 200 de galbeni. Sunt numiți administratori ai acestei averi Ion Câmpeanu și Ion Calinderu, iar printr-o dispoziție expresă testatorul arată că „în situația în care s-ar susține și s-ar admite de cineva că legatul averii sale pe care îl face institutului care se va crea este nul, neavând o existență materială în momentul încetării sale din viață, sau pentru orice altă împrejurare, atunci legatul, în întregul său, va fi considerat ca făcut d-lui Ion Calinderu, cu îndatorire și rugăciune de a îndeplini dispozițiile privind înființarea stabilimentului”. Moștenitorii legali ai defunctului au cerut nulitatea testamentului pentru trei motive: 1) legatul este făcut în favoarea unei persoane civile inexistente; 2) I. Calinderu nu este un legatar universal serios, ci o persoană interpusă pentru a transmite averea unei persoane incapabile; 3) legatul făcut lui Calinderu nu are un obiect și o cauză licită.

În hotărârea Tribunalului Ilfov (nr. 297 din 8 mai 1889), menținută de curtea de apel și de instanța supremă, se arată, mai întâi, că în legislația noastră o fundație nu se poate forma direct printr-o dispoziție testamentară și că, aceasta neputând primi pentru că nu are o existență legală, prima dispoziție a testamentului este nulă. Dar testatorul, prevăzând această împrejurare, a lăsat pe Ion Calinderu legatar universal și la-a rugat să execute dorința sa de a înființa un institut, iar Calinderu este un legatar serios, nicidecum o persoană interpusă. Așadar, liberalitatea nu era lăsată fundației care nu exista, ci unei fundații care trebuia să se creeze, iar o asemenea dispoziție testamentară nu contravine art. 808 C.civ., motiv pentru care cererea a fost respinsă.

²⁴D. *Alexandresco*, Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil român, tom. I, partea I, București, 1926, p 419-420.

²⁵G. P. *Petrescu*, Studiu asupra persoanelor civile, juridice sau morale, p. 57-58; autorul critică soluțiile date în materia constituirii persoanelor morale și exemplifică: în ceea ce privește Atheneul, legea din 1886 arată că „este și rămâne o persoană juridică”, deși în realitate acesta fusese numai autorizat printr-un decret domnesc, fără să fi fost recunoscut ca persoană juridică, să accepte două legate în 1883 (Carol Rosetti) și în 1884 (Hagi Vasile); diferite cluburi, chiar de petrecere, au primit legate și li s-a recunoscut oarecum personalitate juridică de către justiție (este menționat clubul Junimea); societatea Elisabeta Doamna, o societate de binefacere, de ajutor și de caritate, existentă de fapt de mai mulți ani, care a primit numeroase donații și a acordat ajutoare sărmanilor, mai ales în București, a fost recunoscută formal prin lege abia în anul 1893.

12. Reglementarea persoanelor juridice prin legea din 1924. În esență, înainte de 1924, personalitatea juridică se dobânda prin lege, dar soluția nu rezulta din texte exprese, ci numai din tradiția constantă, întărită de convingerea doctrinei și de jurisprudență. Este adevărat că legea din 11 februarie 1864 care înființa Consiliul de Stat îi da competența de-și da avizul „asupra formării stabilimentelor de utilitate publică” (art. 45 alin. 2) și de atunci a intervenit în mod regulat câte o lege ori de câte ori a fost vorba de o nouă asemenea persoană juridică, dar regimul celorlalte persoane juridice era nereglementat²⁶. Această situație încetează când Legea nr. 21 din 5 februarie 1924 pentru persoanele juridice aduce o reglementare unitară a persoanelor juridice de drept privat. În primul articol legea dispune: (1) „Persoanele juridice de drept public se creează numai prin lege”; (2) „Asociațiunile și fundațiunile, fără scop lucrativ sau patrimonial, creat și organizate de particulari, nu pot dobândi personalitate juridică decât în condițiile legii de față”; (4) „Societățile și asociațiunile prevăzute de codurile de comerț și alte legi vor avea acelaș caracter și rămân supuse dispozițiilor acelor legi”.

Legea stabilește că personalitatea juridică a asociațiilor și fundațiilor *se dobândește* „decât în temeiul unei deciziuni motivate a tribunalului civil în descripția căruia s-a constituit” (art. 3 alin. 1), de la data „înscrierii deciziunii de recunoaștere rămasă definitivă, în registrul special care va fi ținut în acest scop la grefa fiecărui tribunal civil”²⁷. În afara acestor formalități asociația sau fundația rămân într-o stare inferioară de adunare a mai multor persoane fizice, coproprietate a unui patrimoniu colectiv sau de patrimoniu afectat unei destinații, dar fără a fi un subiect de drept de sine stătător.

Legea instituie prin art. 15-24 o procedură de *supraveghere* a asociațiilor și fundațiilor pentru a verifica îşi îndeplinesc scopul pentru care au fost înființate și dacă desfășoară activități contrare ordinii publice și bunelor moravuri; acțiunea de supraveghere și control se exercită (art. 15 alin. 2 din lege). prin inspectori și delegați ai ministerului, sub autoritatea și controlul căruia intră persoana juridică, precum și prin „comisia superioară a persoanelor juridice” (capitolul VI, art. 99-101).

Legea cuprinde dispoziții generale privind: personalitatea juridică (art. 1-8); folosința drepturilor civile (art. 9-12); sediul (art. 13-14); încetarea personalității juridice (art. 25-26); destinația bunurilor (art. 27-28); lichidarea și radierea înscrierii (art. 29-30). În capitolul II este reglementată „asociațiunea”: condiții de constituire (art. 31-34); organizarea (art. 35-46); calitatea de asociat (art. 47-52); dizolvarea asociației (art. 53); lichidarea (art. 54-65). În capitolul III este reglementată fundația, sistematizarea fiind asemănătoare (art. 66-83). Din

²⁶ A. Teodorescu, *Tratat de drept administrative*, vol. I, ed. a III-a, București, 1929, p. 180-181.

²⁷ *Cerasela Carp*, *Regimul juridic al asociațiilor și fundațiilor*, Ed. All Beck, București, 2004, p. 17-22; *C. Hamandiu, I. Rosetti- Bălănescu, Al Băicoianu*, op. cit., p. 516-518; *P. Negulescu*, op. cit., p. 276-280. Regulamentul de aplicare a dispozițiilor legii pentru persoanele juridice, Decret nr. 772 din 1924, a fost publicat în M. Of. nr. 87 din 19 aprilie 1924.

expunerea de motive la proiectul acestei legi rezulta că se urmărea să stimuleze cooperarea particularilor la „progresul social și civilizator al țării”, (parcă afirmațiile sunt făcute acum!) prin „instrumentele asociațiunii și fundațiunii, bine și lămurit reglementate” în ideea de a racorda țara noastră la evoluția „țărilor civilizate, în care expansiunea inițiativei private este continuu ascendentă”.

În fine, este de amintit că în perioada 1940- 1989 dispozițiile Legii nr. 21 din 5 februarie 1924 nu s-au mai aplicat dar, începând cu anul 1990, jurisprudența și doctrina au susținut, pe bună dreptate, aplicabilitatea acestora în materia asociațiilor și fundațiilor²⁸. Prin art. 86 din ordonanța nr. 26/ 2000 cu privire la asociații și fundații (publicată în Monitorul Oficial nr. 30 din 31 ianuarie 2000), a fost abrogată Legea din 1924, însă multe din principiile și soluțiile sale în această materie au fost păstrate.

²⁸A se vedea, M.D. Bocșan, Discuții cu privire la unele probleme controversate referitoare la fundații, în Dreptul nr. 10/ 1999, p. 28-31; D. Lupașcu, Constituirea asociațiilor și fundațiilor, în Dreptul nr. 5-6-1991, p. 94-102.